

Національна академія наук України
Рада по вивченню продуктивних сил України

На правах рукопису

ПАТОКА Ірина Вікторівна

**ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА
ГОСПОДАРСЬКИХ РІШЕНЬ
(УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ)**

08.08.03 - економіка навколишнього середовища

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1996

380.15:509

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00760891 (V)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Раді по вивченню продуктивних сил України
Національної академії наук України

Наукові керівники: доктор економічних наук, професор Сахаєв В.Г.,
кандидат технічних наук Бистряков І.К.

Офіційні опоненти: член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук Цемко В.П.

кандидат економічних наук, старший науковий
співробітник Волошин В.В.

Провідна установа: Міністерство охорони навколишнього природного
середовища та ядерної безпеки України (м. Київ).

Захист відбудеться 28 січня 1997 р., о 16 год., 00 хв.
на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д.01.78.02. у Раді по вивченню
продуктивних сил України НАН України (252032, Київ-32, бульвар
Т.Шевченка, 60, 3 поверх, зал засідань).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Ради по вивченню
продуктивних сил України НАН України.

Автореферат розісланий " 25 " грудня 1996 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
д.с.н.

Чернюк Л.Г.

1. Загальна характеристика роботи

1.1. Актуальність досліджень.

Екологічні проблеми розвитку торкаються широкого спектру вузлових питань економіки і пов'язані з радикальною перебудовою механізмів природокористування. Особливо відчутні недоліки оцінок, адекватних до сучасних виробничих умов, що відображається на незбалансованості всієї системи еколого-економічних відносин.

Певною мірою такий стан є результатом того, що істотні методологічні, теоретичні та практичні аспекти економіки охорони навколишнього середовища не стали предметом міждисциплінарного вивчення, а також взаємодії екологічних та природничих наук.

Дослідження не досягають потрібного взаємозв'язку екологічних й науково-технічних проблем суспільного розвитку на основі застосування сучасних оцінок стану навколишнього середовища і відповідного економіко-екологічного регулювання виробництва. Недостатньою є й увага до можливих змін в екосистемах різного рангу та рівня при здійсненні інвестиційної політики.

Існуючі методи економіко-екологічної оцінки не відбивають результатів господарської діяльності на адекватному рівні, внаслідок чого завдається значних збитків навколишньому середовищу та населенню.

Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991) ставить завдання розвитку інструментаря не лише для виявлення та оцінки екологічно-проблемних ситуацій, а й для аналізу екологічної безпеки у регіоні, яка передбачає вивчення природно-ресурсного потенціалу і комплексного використання природних ресурсів.

Закон України "Про екологічну експертизу" (1995) визначає об'єктами екологічної експертизи ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що значно впливають на стан навколишнього природного середовища і здоров'я людей (ст.7).

ІНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Це вимагає нових теоретичних і методичних підходів до дослідження й вирішення екологічних та економічних проблем експертування, особливо у галузі регіональної соціоприродної взаємодії. Важливість і господарська значимість такої роботи визначили вибір теми, відповідні цілі і задачі дослідження.

1.2. Мета і завдання роботи.

Мета дослідження - розробка організаційно-управлінських та економічних механізмів удосконалення економіко-екологічних оцінок господарських рішень на основі узагальнення міжнародного досвіду експертування, екологічного аудиту й підвищення комплексності природокористування.

Відповідно до поставленої мети у роботі розв'язано кілька задач:

- дослідження існуючих підходів до розробки концепцій сталого розвитку та визначення місця системи економіко-екологічних оцінок у їх реалізації;
- аналіз особливостей і передумов розробки національної політики сталого розвитку України;
- виявлення організаційно-управлінської структури сучасних економіко-екологічних оцінок;
- обґрунтування шляхів удосконалення економіко-екологічної оцінки виробництва;
- визначення підходів до аналізу фінансового й нормативного забезпечення вказаних оцінок;
- розробка критеріїв та принципів економіко-екологічної оцінки зон надзвичайних екологічних ситуацій.

1.3. Предмет та об'єкт досліджень.

Предметом обрано сучасні проблеми економіко-екологічної оцінки господарських рішень в умовах реформування економіки України.

Об'єкт досліджень - організаційно-управлінська структура економіко-екологічної оцінки територій підвищеного екологічного ризику.

1.4. Загальна методика досліджень.

Методологічною і теоретичною базою досліджень є: основи екології і економіки навколишнього середовища, теорія системного аналізу, законодавчі акти Верховної Ради України, рішення виконавчої влади, а також відповідні матеріали ООН з питань розвитку охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів.

1.5. Наукову новизну результатів досліджень забезпечують:

- методичне обґрунтування необхідності вдосконалення економіко-екологічних оцінок під кутом зору формування політики сталого розвитку;
- визначення шляхів підвищення екологічної обґрунтованості господарських рішень в умовах перехідної економіки;
- впровадження у практику вітчизняного економіко-екологічного аналізу організаційно-методичних компонентів міжнародних експертних систем;
- підготовка пропозицій по вдосконаленню фінансового і нормативно-правового забезпечення екологічних експертиз;
- розробка принципів економіко-екологічної оцінки зон надзвичайних екологічних ситуацій.

Наукові результати дисертаційного дослідження, що виносяться на захист, є особистим здобутком пошукача.

1.6. Практична цінність досліджень.

Практична цінність досліджень полягає у створенні економіко-організаційної моделі екологічного експертування за умов реформи економіки на основі зміцнення нормативно-правових засад та підвищення комплексності методів екологічного регулювання.

Результати досліджень є методичною базою для оцінки і експертизи соціально-економічних і екологічних наслідків антропогенної діяльності у регіонах інтенсивного промислового освоєння, а також для розширення

можливостей економіко-екологічного аналізу й підвищення ефективності виробництва.

1.7. Апробація роботи.

Основні положення дисертації було покладено в основу доповідей та повідомлень на міжрегіональній науково-практичній конференції “Екологічні проблеми аграрного виробництва” (Дніпропетровськ, 1992), республіканській науково-практичній конференції “Механізм управління природокористуванням” (Суми, 1993), республіканському семінарі “Планування економічного розвитку регіонів з урахуванням їх екологічної безпеки” (Севастополь, 1993), республіканській науково-практичній конференції “Проблеми формування і розвитку регіональних механізмів господарювання” (Харків, 1994), республіканській науково-практичній конференції “Екологія і освіта: проблеми теорії і практики” (Умань, 1994), міжнародній науково-практичній конференції “Управління природокористуванням в регіоні” (Суми, 1994), Другому міжнародному конгресі українських економістів “Україна в світовому економічному просторі” (Одеса, 1994), науково-практичній конференції “Проблеми земельної реформи в Україні” (Київ, 1994), міжнародній науково-практичній конференції “Environmental Impact Assessment in Transition Countries” (Будапешт, 1996) та ін.

1.8. Публікації.

За результатами досліджень опубліковано 10 наукових праць загальним обсягом 2,5 друк. арк., з яких безпосередньо дисертанту належить 1,9 друк. арк.

1.9. Структура роботи.

Дисертація складається з вступу, трьох розділів, що містять 27 рисунків, висновків та пропозицій, переліку використаної літератури, а також додатків. Обсяг роботи складає 182 сторінки машинопису.

1.10. Декларація конкретного особистого внеску дисертанта у розробку наукових результатів, що виносяться на захист:

- методологічно обгрунтовано напрями вдосконалення економіко-екологічних оцінок при формуванні засад сталого розвитку;
- визначено шляхи підвищення екологічної обгрунтованості господарських рішень в умовах реформування економіки ;
- запропоновані шляхи узгодження механізмів вітчизняної економіко-екологічної оцінки й експертизи з організаційно-методичними вимогами Ради Європи та Європейської Співдружності;
- розроблено пропозиції щодо вдосконалення фінансового й нормативно-правового забезпечення екологічних експертиз;
- розроблені принципи економіко-екологічної оцінки зон надзвичайних екологічних ситуацій.

2. Основні положення дисертації

Дисертаційне дослідження базується на розумінні економіко-екологічної оцінки господарських рішень як взаємообумовленої сукупності екологічних та економічних витрат і прибутків, пов'язаних з реалізацією господарських рішень різних рівнів. Екологічна експертиза, у свою чергу, розглядається як законодавчо регламентована науково-практична діяльність державних та громадських структур, котра дозволяє передбачити результати впровадження проекту (та його альтернатив) і прийняти відповідне рішення про відповідність запланованої діяльності нормам і вимогам екологічного законодавства.

2.1. Сучасна екологічна ситуація і стан навколишнього середовища на переважній більшості території України залишаються досить складними. Мають місце екологічно невірноважене функціонування індустріального й агропромислового виробництва, застосування надто енерго- та ресурсомістких технологій, непослідовність екологічної політики, ігнорування екологічних факторів і діючого законодавства.

2.2. У вирішенні проблем оздоровлення навколишнього середовища, підвищення рівня екологічної безпеки виробництва і регіонів діють дві тенденції. З одного боку, подальший спад виробництва, особливо в екологонебезпечних галузях, скорочення масштабів ресурсоспоживання, застосування шкідливих хімічних речовин тощо привели до зменшення забруднення атмосферного повітря, водойм і ґрунту. З другого - погіршується робота очисних споруд, установок для утилізації шкідливих речовин та відходів виробництва, скорочується інвестування природоохоронних заходів і будівництво об'єктів екологічного призначення. Зросла частка застарілих, зношених основних фондів, вкрай недостатньо застосовуються прогресивні ресурсозберігаючі та екологобезпечні технології.

2.3. Складність екологічної ситуації потребує нагального вирішення проблеми забезпечення сталого, перш за все з екологічної точки зору, розвитку, коли знімаються протиріччя між соціально-економічним зростанням і збереженням цілісності екосистем. У змістовному плані термін "сталий розвиток" означає перехід до вирішення проблем охорони навколишнього середовища в пакеті з основними положеннями економічного росту на середньо- і довгострокову перспективу.

Визначити рівень антропогенного впливу на навколишнє середовище і запропонувати заходи до раціонального використання природних ресурсів у межах екосистемного підходу покликані різні форми оцінки техногенного впливу, в т.ч. і економіко-екологічні; їх вивчення і визначення шляхів удосконалення може стати вагомим внеском у досягнення сталого розвитку (рис. 1).

2.4. Для України є актуальним визнання екологічного імперативу розвитку, який покликаний стати визначаючим фактором для законодавства та управління. До концепції сталого розвитку України доцільно закласти категорії стійкості середовища існування і екологічно обґрунтованого територіального розвитку. Під стійкістю середовища існування розуміється рівень збалансованості розвитку соціально-економічної та природної підсистем.

Рис. 1. Оцінка техногенного впливу у формуванні політики сталого розвитку.

Комплексне уявлення про сталий розвиток території повинне спиратися на вироблення своєрідних лімітів-обмежень, які включають у себе сукупність соціально-економічних і технологічних вимог, що забезпечують саморозвиток розглянутих підсистем.

2.5. Для досягнення мети сталого розвитку необхідні конкретні механізми її реалізації. У світовій практиці великого значення для оцінки переходу до сталого розвитку надають розробці і застосуванню системи Environmental Assessment (EA) - "оцінка стану навколишнього середовища", і зокрема, двом її видам (локальній та стратегічній), які у даний час є добре відпрацьованими механізмами виявлення екологічних наслідків антропогенної діяльності і запобігання ним (рис.2). Концепція оцінки стану навколишнього середовища на локальному і стратегічному рівнях використовується багатьма міжнародними організаціями, тому для створення сприятливого інвестиційного клімату важливий аналіз цих процедур і порівняння їх з екологічною експертизою в Україні.

Актуальність вивчення оцінок впливу на навколишнє середовище, які прийняті у Західній Європі і США, а також розповсюджені більш ніж в 100 країнах світу, зумовлена міжнародними угодами про уніфікацію підходів до екологічної політики, прийнятих у Європейській Співдружності, в світлі зближення України з ЄС, а також відповідно до інструктивних документів основних міжнародних інвестиційних інститутів - Європейського банку реконструкції і розвитку та Світового банку. Україна зацікавлена у розширенні підтримки реформ з боку як міжнародних фінансових інститутів, так і урядових структур "великої сімки". Отже, при формуванні національної політики в галузі сталого розвитку необхідно враховувати природоохоронні процедури потенційних інвесторів.

2.6. Порівнюючи прийняту в Європі систему оцінок стану навколишнього середовища, що перебуває під впливом економічної діяльності, з вітчизняною економіко-екологічною оцінкою господарських рішень (яка законодавчо реалізується у вигляді еколого-економічної експертизи), слід відмітити, що окремі переваги мають обидві.

Рис. 2. Система оцінки навколишнього середовища (ЕА).

Система еколого-економічної експертизи в Україні одразу створювалась як регламентована вимога держави до якості навколишнього середовища на різних ієрархічних рівнях - від національного (проекти законодавчих актів) до локального (проектна документація).

На відміну від вітчизняної система ЕА:

а) багатоярусна, блоки локального аналізу впливу на навколишнє середовище у ній розширені до рівня розробки екополітики й регіональних програм сталого розвитку;

б) відрізняється чіткою структурованістю і послідовністю, де взаємообумовлені не лише основні стадії процесу, а й підстадії, причому останні мають таку ж сувору регламентацію і взаємозалежність;

в) передбачає після складання висновку експертизи процес прийняття рішень і планування заходів, що здійснюватимуться після реалізації проекту з метою пом'якшити техногенний вплив і контролювати якість навколишнього середовища (пост-проектний моніторинг, аудит природоохоронної стратегії об'єкта експертизи тощо);

г) відрізняється ефективним інформаційним забезпеченням (використання ГІС - технологій, автоматизованих баз даних та ін.), що підвищує об'єктивність прийнятих рішень.

2.7. Вдосконалення методів управління природокористуванням в Україні передбачає перетворення екологічної експертизи у дійовий інструмент політики сталого розвитку, який відповідав би усім сучасним міжнародним вимогам. Оскільки Україна 1995 року ввійшла до Ради Європи, для неї стає актуальною підтримка заходів, що задовільняють екологічну спрямованість розвитку. Країни, які отримують статус членів Європейської Співдружності, зобов'язані приводити національні природоохоронні законодавства у відповідність з Директивою ЄЕС 1985 року про оцінку впливу деяких державних і приватних проектів на навколишнє середовище, яка є основним документом, що регламентує проведення екологічної експертизи у країнах співдружності. Тому вдосконалення вітчизняної економіко-екологічної оцінки господарських рішень з урахуванням міжнародних вимог доцільно здійснювати шляхом:

а) посилення структурованості і поглиблення взаємозв'язку процедур економіко-екологічної оцінки;

б) включення до єдиної процедури оцінки етапу експертизи впливу реалізованого проекту на навколишнє середовище;

в) розширення прав громадськості у механізмі прийняття екологічно виважених рішень.

2.8. Перспективним напрямом удосконалення екологічної експертизи є впровадження методів оцінки екологічної безпеки й аналізу регіонального екологічного балансу. Тому необхідна переорієнтація екологічних експертиз до поглибленого дослідження регіональних аспектів - коли екологічна безпека території віддзеркалює екологічну безпеку локального об'єкту, проект якого підлягає експертизі. Дійсно, одне й те саме технологічне виробництво у різних природно-територіальних умовах несе в собі різну потенційну небезпеку.

Інтегральну характеристику наслідків абсолютно різних видів впливу на навколишнє середовище дає реакція самих екосистем, яка виявляється у втраті ними потенціалу самовідновлення. У зв'язку з цим в основу регіональних екологічних оцінок доцільно закладати певні ліміти збереження стійкості природно-територіальних комплексів, що враховують асиміляційний потенціал території та проектовану техногенну потужність.

2.9. Удосконалення екологічної експертизи передбачає вартісну оцінку впровадження проекту альтернативними шляхами. Як правило, найдешевший варіант не є найбільш екологічно безпечним, але комплексний вартісний аналіз полягає у виборі відповідних компромісів між вартісними характеристиками проекту і параметрами впливу об'єкта на навколишнє середовище. Крім вибору варіанту, проблемою екологічного аналізу є врахування всіх факторів, які впливають на вартість, і перш за все факторів, що у грошовому еквіваленті так чи інакше віддзеркалюють екологічну безпеку. Їх можна поділити на дві великі групи:

а) фактори впливу на населення і реципієнти навколишнього середовища (за умови, що погіршення якості даних реципієнтів може бути виражене у вартісному вигляді);

б) фактори техногенної безпеки і безпеки персоналу в різних режимах функціонування.

Економічна оцінка першої групи факторів повинна базуватися на державному стимулюванні екологічного страхування, і зокрема страхуванні ризику. Страхування техногенного ризику - широко розвинута за кордоном система управління екологічною безпекою. В основі страхування лежить визначення рівня добровільного (персонал) та примусового (населення) ризиків. Так, за міжнародними нормами вважається безпечним для здоров'я людини техногенний ризик загрози для життя і здоров'я, що дорівнює 0,000001. У США ризик при гірничих роботах і шахтному виробництві на три щаблі вищий і дорівнює 0,001. Сума страхової компенсації при цьому розраховується з розміру часткової узгодженої компенсації за додатковий ризик і значення ступеня ризику.

Одним з найбільш популярних методів вартісного дослідження ризику є метод "ризик-вигода". Певний рівень співвідношення ризику і вигод, що склався за досить довгий проміжок часу, розглядається як ризик, прийнятний для суспільства за базовий рік. Причому "середній ризик" смерті від хвороби (старості) дорівнює 0,000001 на рік (інколи цей параметр вживається як нормативний ризик).

Аналіз кореляції між рівнем ризику і вигодами дозволив у міжнародній практиці одержати наступні закономірності: дана кореляція позитивна; прийнятність ризику приблизно пропорційна третьому ступеню очікуваних вигод, або ж $R \sim V^3$, де R - ризик смерті, V - середньорічні вигоди; перевага добровільного ризику над примусовим складає біля трьох порядків (інакше кажучи, люди у 1000 разів швидше згоджуються на добровільний ризик); прийнятність ризику обернено пропорційна кількості людей, що йому підлягають.

2.10. Деякі регіони України фактично існують за рахунок екологічних ресурсів (повітря, вода) суміжної території. Так, Луганська область вживає кисню втричі більше, ніж відтворюють її екосистеми, а викиди забруднених вод складають 74% сумарних місцевих стоків всіх водних об'єктів, при тому, що загальні витрати води в області перевищують місцеві ресурси на 17%.

Існує нагальна потреба у такому аналізі для всієї території України, що підвищить рівень експертних висновків. Тобто йдеться про вартісне коригування режимів експлуатації екосистем з метою відображення використання суміжними територіями інтегрального екологічного ресурсу. Конкретно це може реалізовуватися на інвестиційному або кредитно-фінансовому рівні екополітики, але у будь-якому випадку це повинен бути стимулюючий раціональне природокористування механізм, що ґрунтується на економічних важелях управління.

2.11. Подальше покращення професійного рівня економіко-екологічних оцінок доцільно базувати на певних принципах.

Принцип комплексності передбачає врахування всіх природних та соціально-економічних (і технологічних у т.ч.) факторів об'єкта експертування.

Принцип ієрархічності рівнів аналізу дотримується, коли регіональний рівень аналізу домінує над локальним, і в той же час на кожному рівні забезпечується максимальний облік і коректність процедур; всі об'єкти оцінки підлягають аналізу на відповідному рівні (національному, регіональному, локальному); механізм здійснення оцінки полягає у переході від конкретної задачі локального рівня на ієрархічний рівень більш високого порядку, де простежуються закони взаємодії і принципи функціонування системи, до якої входить об'єкт (висновки на цьому рівні дозволяють бачити вирішення задачі на попередньому).

Принцип безперервності означає, що експертування здійснюється на всіх стадіях життєдіяльності об'єкта; це дозволяє створити інститут регулярної екологічної оцінки, що стежитиме за поступовою зміною екологічних умов і буде націлений на відповідне коригування виробничої діяльності.

Загальну модель еколого-економічної оцінки (експертизи) подано на рис.3.

2.12. Організаційне вдосконалення експертизи передбачає розвиток її нормативно-правового забезпечення з метою створення єдиної методичної і методологічної бази для вирішення питань екологічної безпеки й активної

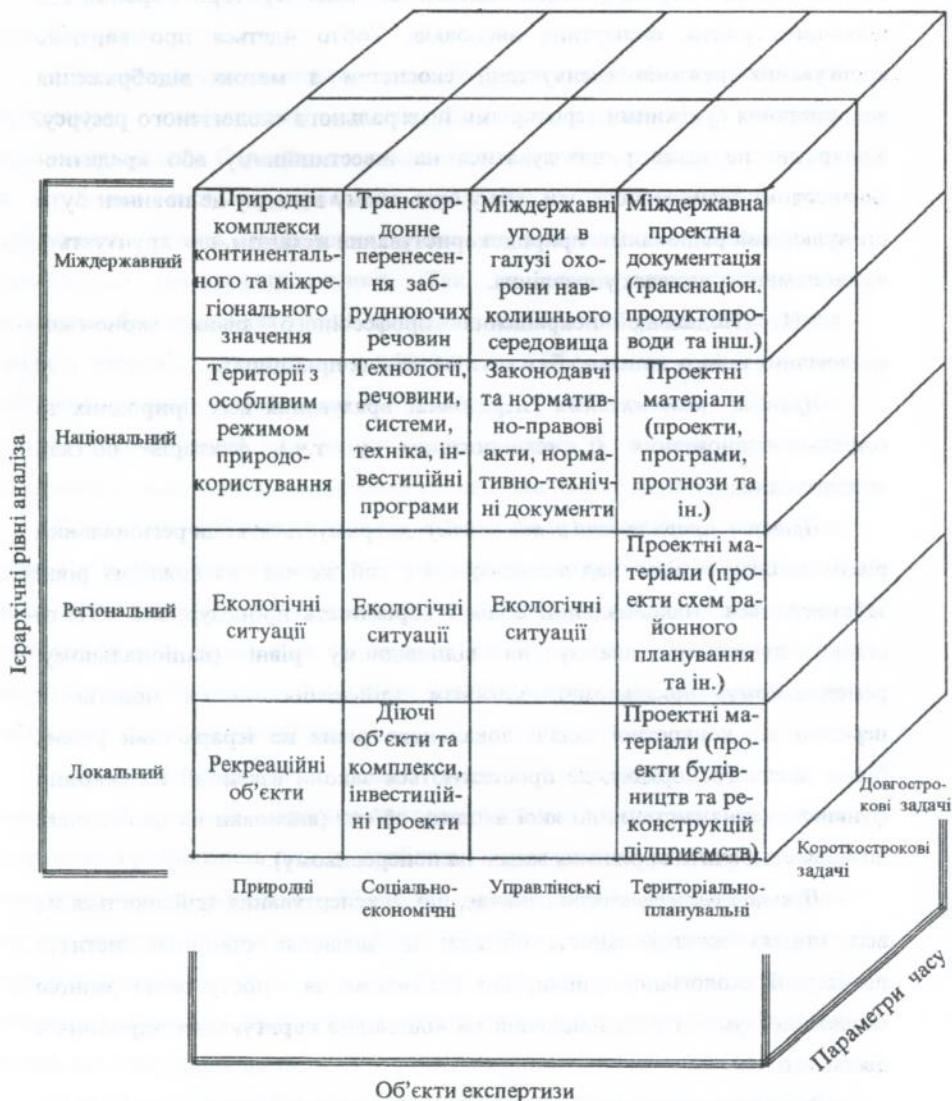

Рис. 3. Модель еколого-економічної оцінки (експертизи).

регуляційної допомоги проведенню експертування та оцінювання господарських рішень. Є доцільним введення показників екологічних місткостей у нормативну документацію для проведення екологічної експертизи, що дозволить оцінювати регіональний екологічний баланс за допомогою кількісних параметрів і визначити первісний рівень лімітування техногенного впливу на навколишнє середовище.

2.13. Еколого-економічну експертизу необхідно вдосконалювати на нових організаційних засадах. По-перше, державне значення має самостійна експертна структура, комплексна діяльність якої повинна бути незалежною від зовнішнього втручання. По-друге, визріло питання створення розгалуженої мережі екологічного супроводження господарської діяльності. Таким інститутом може стати система екологічного аудиторства, доцільність якого зумовлюється розширенням форм власності на природні ресурси і ускладненням регулюючих процесів. Це дозволить підвищити загальний потенціал економіко-екологічних оцінок і розширити їх застосування у приватизаційному, інвестиційному та ліцензійному процесах, а також при дослідженні надзвичайних екологічних ситуацій.

2.14. Наявність техногенно-розвинутого промислового виробництва передбачає формування системи інформаційно-аналітичних і управлінських заходів до запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям, а у випадку їх виникнення - ліквідації та мінімізації наслідків. Для системного вирішення цієї проблеми необхідна правова регламентація статусу територій, які відносяться до зон надзвичайних екологічних ситуацій, і перш за все визначення особливостей надзвичайної екологічної ситуації (НЕС) на території, що підпадає техногенному впливу.

2.15. Експертиза зон надзвичайних екологічних ситуацій передбачає декілька принципових моментів, а саме:

- вивчення територіально-природних комплексів і характеру НЕС у конкретній місцевості, причин її виникнення та джерел небезпеки, а також визначення рівня екологічного конфлікту і його впливу на навколишнє природне середовище, життя і здоров'я людей з метою запобігти розповсюдженню зони НЕС;

- розробку систем організаційних, науково-технічних, економічних і державно-правових заходів, спрямованих на локалізацію й ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій;

- здійснення моніторингу стану навколишнього середовища;

- інвентаризацію і паспортизацію екологічно небезпечних видів діяльності, розробку і термінове прийняття компетентними органами держави рішень по обмеженню, зупинці або частковій зупинці діяльності, яка поглиблює чи ускладнює негативний вплив на стан навколишнього природного середовища та ін.

2.17. Екологічна експертиза зон надзвичайних екологічних ситуацій спирається на принципи:

- *комплексності* - максимально повний облік факторів, що впливають на ситуацію в зоні НЕС;

- *екологічності* - пріоритет екологічних факторів над соціально-економічними;

- *послідовності* - поетапність проведення не лише експертування, а й наступних заходів, визначених експертизою для зниження техногенного впливу;

- *аудиторства* - всебічного аудіювання процедур і результатів експертизи;

- *об'єктної орієнтованості* - виділення та вивчення об'єктів, що вносять найбільший внесок у формування екологічної ситуації;

- *завершеності* - охоплення всього циклу експертування, включаючи аналіз функціонування зони після надання їй відповідного статусу (фактично, це прогноз наслідків прийнятих рішень);

- *відкритості* - активізація ролі громадськості у прийнятті рішень і процедурах;

- *соціальної зорієнтованості* - облік особливостей основного реципієнту - населення - і його соціальних, соціально-економічних, соціально-психологічних та інших особливостей життєдіяльності;

- виконавчої відповідальності - висновки експертизи носять обов'язковий характер для виконавчої влади і осіб, що приймають управлінські рішення у межах зони НЕС.

2.18. Екологічна експертиза зон надзвичайних екологічних ситуацій має обґрунтовувати надання територіям інтенсивного техногенного впливу відповідного правового статусу, який би включав: класифікацію НЕС; вивчення специфіки сукупного впливу виробничої діяльності; аналіз галузевої і територіальної структури виробництва, під впливом якого формується НЕС; дослідження безпеки територій, що мають безпосереднє відношення до зон НЕС; оцінку деградації природних комплексів, їх стійкості до існуючого і прогнозного техногенного впливу; організація відповідного моніторингу НЕС і методичного забезпечення його ефективного проведення; облік соціально-економічних факторів при вивченні правового статусу НЕС, доказ їх значення в управлінні й локалізації НЕС; розробку і використання сценарного моделювання розвитку подій в зонах НЕС.

Наприклад, аналіз еколого-економічної ситуації міста Кривий Ріг свідчить про те, що:

- на одного мешканця Кривого Рога об'єми викидів забруднюючих речовин перевищують середні показники в Україні у 4-5 разів;
- характер і масштаби забруднення навколишнього середовища міста обумовлені неконтрольованим розвитком екологічно небезпечного виробництва;
- динаміка змін стадій шкідливого впливу на навколишнє середовище перебуває у прямій залежності від об'ємів виробництва готової продукції галузей важкої промисловості;
- динаміка демографічної ситуації міста свідчить про наявність кумулятивного ефекту в погіршенні стану здоров'я населення (табл. 1);
- оцінка необхідних природоохоронних інвестицій для досягнення нормативно безпечних екологічних умов у Кривому Розі доводить необхідність висунення спеціальних вимог до ефективної

природоохоронної діяльності. Вирішення цієї задачі зумовлює надання особливого екологічного статусу території міста Кривий Ріг.

2.19. Надання особливого екологічного статусу місту Кривий Ріг дозволить вчинити необхідні заходи щодо врахування кумулятивного впливу (такого, як накопичення важких металів у ґрунтах поблизу металургійних заводів до рівня у 9,9 ПДК); врахування постійного викиду більш від 100 тис.м.куб./добу недостатньо очищених вод у р. Інгулець й 2000 м.куб. неочищених вод до міської каналізаційної мережі Кривого Рога, що в часовому інтервалі викликає стійке накопичення забруднюючих речовин; врахування підвищення рівня захворюваності, дитячої патології і зниження тривалості життя порівняно з середньообласними і середньореспубліканськими показниками та ін.; зниження викиду неочищених стічних вод; зниження концентрації фенолу у водах, що використовуються для техногенних цілей; зниження викидів забруднюючих речовин до атмосферного повітря міст до рівня ПДК при проектному режимі функціонування виробництв (особливо по викидах SO₂, NO₂, H₂S та фенолу); зниження викидів забруднюючих речовин (особливо твердих) до атмосферного повітря при коксуванні; зниження по всіх виробництвах до рівня ПДК викидів аміачного піридину та сірководню; підвищення ролі бюджетів різних рівнів у фінансуванні природоохоронних заходів; надання спеціального статусу позабюджетним екологічним фондам (Регіональний екологічний фонд зони надзвичайної екологічної ситуації) та активізація їх діяльності у відповідності з спеціальними планами і кредитно-фінансовими повноваженнями (пільгами); створення системи екологічного налогообкладання і страхування екологічних ризиків (включаючи обов'язкове і добровільне страхування); розмежування джерел фінансування природоохоронних заходів між власними коштами і централізованими бюджетними джерелами.

Висновки експертизи повинні бути вирішальними при застосуванні комплексу відповідних природоохоронних заходів і стати підґрунтям створення системи спеціального адміністративного управління Криворіжжям як зони НЕС.

Табл. 1. Кривий Ріг: динаміка санітарно-демографічної ситуації.

Рік	Народжуваність	Загальна смертність	Природний приріст населення	Смертність немовлят
1980	14,5	9,1	+5,4	16,2
1981	14,2	9,1	+5,1	16,0
1982	14,5	9,0	+5,5	16,7
1983	16,0	9,7	+6,3	20,1
1984	15,1	9,9	+5,2	17,3
1985	15,1	10,1	+5,0	18,9
1986	15,8	9,5	+6,3	17,2
1987	15,6	9,6	+6,0	20,8
1988	14,7	9,5	+5,2	16,4
1989	13,3	9,7	+3,6	13,3
1990	10,1	12,6	+2,5	14,4
1991	11,6	10,8	+0,8	12,9
1992	10,8	11,9	-1,1	13,5
1993	10,0	12,8	-2,8	14,0
1994	9,2	13,9	-4,7	15,6
1995	8,6	14,7	-6,1	14,8

3. Висновки і пропозиції

3.1. Впровадження у теорію та практику господарського управління принципів й закономірностей сталого розвитку є важливою передумовою екологізації виробництва.

3.2. Поширення політики сталого розвитку передбачає відповідне законодавче та методологічне забезпечення, а також розробку практичних механізмів реалізації цього процесу. В міжнародній практиці чільне місце відводиться різноманітним методам оцінки впливу економічної діяльності на навколишнє середовище, передусім найбільш широкій процедурі Environmental Assessment (оцінка стану навколишнього середовища), та її складовим - Environmental Impact Assessment (оцінка впливу на навколишнє середовище) і Strategic Environmental Assessment (стратегічна оцінка впливу на навколишнє середовище), а також оцінці впливу на соціальні процеси, оцінці ризику діяльності та ін.

3.3. Концепція оцінки навколишнього середовища як на локальному, так і на стратегічному рівнях використовується багатьма міжнародними та фінансуючими організаціями, тому для створення належного інвестиційного клімату в Україні необхідно аналізувати ці процедури й враховувати їх при формуванні національної екологічної політики.

3.4. Еколого-економічна експертиза в Україні має певні переваги, передусім у єдиному підході до оцінки об'єктів різних ієрархічних рівнів (від національного до локального), реалізація і дія яких може негативно впливати на стан навколишнього середовища. Водночас заслуговує на увагу міжнародний досвід оцінок впливу на навколишнє середовище, що доцільно використовувати при вдосконаленні аналізу господарських рішень в Україні. Так, організаційно-управлінська структура системи Environmental Assessment включає до процесу експертування відповідні етапи прийняття рішень по проекту, а також оцінку ситуації, яка виникла внаслідок його реалізації.

3.5. У дисертаційній роботі розроблені принципи вдосконалення економіко-екологічних оцінок господарських рішень та запропоновано

впровадити до процедури оцінок методи аналізу екологічної безпеки і регіонального екологічного балансу.

3.6. Одним з перспективних напрямів розвитку еколого-економічних оцінок господарських рішень є сприяння впровадженню системи екологічного аудиту у межах процесу екологічної експертизи, а також у вигляді інструменту екологічного менеджменту, який призначений оптимізувати розробку природоохоронної стратегії господарської діяльності.

3.7. Екологічна експертиза має значний потенціал для вирішення важливих природоохоронних проблем в умовах реформування економіки України. Доведена необхідність впровадження еколого-економічної експертизи зон надзвичайних екологічних ситуацій (НЕС) з метою обґрунтувати відповідний статус зони та прийняти рішення щодо використання даної території. Розроблено принципи експертизи зони НЕС та виявлено її місце у загальній системі екологічної експертизи.

3.8. На прикладі Криворізької зони надзвичайної екологічної ситуації доведено, що розроблений у дисертації методичний апарат доцільно використовувати при обґрунтуванні встановлення режиму НЕС.

Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у таких наукових працях:

1. Особливості системи попередження надзвичайних ситуацій // Попередження надзвичайних ситуацій. - К.: Штаб ЦО України, 1996. - 0,5 друк. арк. (У співавторстві.), у т.ч. особистий внесок автора - 0,2 друк. арк.
2. Особливості планування попереджувальних заходів // Попередження надзвичайних ситуацій. - К.: Штаб ЦО України, 1996. - 0,4 друк. арк. (У співавторстві.), у т.ч. особистий внесок автора - 0,2 друк. арк.
3. EIA in Ukraine: History and Recent Developments (Оцінка впливу на навколишнє середовище в Україні: історія та сучасний розвиток) // Environmental Impact Assessment in Transition Countries. - Budapest: CEU, 1996. - 0,8 друк. арк.

4. К вопросу об экологической экспертизе // Управление природопользованием в регионе (материалы международной научно-практической конференции, 17 - 19 мая 1994 г., г. Сумы). - Сумы, 1994. - 0,2 друк.арк.
5. К вопросу об экологическом страховании // Механизм управления природопользованием (материалы республиканской научно-практической конференции, 18-20 мая 1993 г., г.Сумы). - Сумы, 1993. - 0,1 друк.арк.
6. Методологические аспекты оценки эколого-экономической безопасности регионального промышленного комплекса // Планирование экономического развития регионов с учетом их экологической безопасности (материалы семинара, 21-25 сент.1993 г., Крым). - Киев, 1994. - 0,1 друк.арк.
7. Методологічні проблеми оцінки безпеки регіонального природокористування // Екологія і освіта: проблеми теорії і практики (матеріали республіканської науково-практичної конференції, квітень 1994р., м.Умань). - Умань, 1994. - 0,1 друк.арк.
8. Совершенствование методологической базы кадастровых оценок природных ресурсов (на примере землепользования) // Проблемы земельной реформы в Украине (материалы научно-практической конференции, 27-28 окт.1994г., г.Киев). - Киев: СОПС Украины АН Украины, 1994. - 0,1 друк.арк.
9. Теоретико-методологические основы разработки эколого-экономических кадастров территории // Экологические проблемы аграрного производства. Симпозиум 3 (материалы межрегиональной научно-практической конференции, 18-20 декабря 1992 г., г. Днепропетровск). - Днепропетровск, 1992 - 0,1 друк.арк. (У співавторстві.)
10. Безопасность регионального развития производительных сил: проблемы оценки и управления // Проблеми формування й розвитку регіональних механізмів господарювання (матеріали республіканської науково-практичної конференції, березень 1994 р., м.Харків). - Харків, 1994. - 0,1 друк.арк. (У співавторстві.)

Аннотация

Патока И.В. Экономико-экологическая оценка хозяйственных решений (управленческий аспект).

Рукопись диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.08.03 - *экономика окружающей среды*. Совет по изучению производительных сил Украины НАН Украины, Киев, 1996.

Защищается диссертационная работа, цель которой - развитие теоретических и прикладных основ эколого-экономических оценок хозяйственных решений.

В работе определено место эколого-экономических оценок в реализации политики переходной экономики и проанализированы особенности разработки стратегии и тактики устойчивого развития Украины; обоснованы направления совершенствования эколого-экономических оценок хозяйственных решений; намечены пути повышения эффективности финансового и нормативно-правового обеспечения эколого-экономического экспертирования; разработаны критерии и принципы эколого-экономической оценки зон чрезвычайных экологических ситуаций.

Summary

Patoka, I.V. Environmental and Economic Assessment in Decision Making (Management Aspect).

The thesis is presented for a candidate's degree in economics, specialization 08.08.03 — *environmental management*. The Council for Studies of Productive Forces of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 1996.

The thesis contributes to the development of theory and practice of the environmental and economic assessment for the decision making purposes.

The work defines the importance of environmental and economic assessment for the restructuring of the economy. Specific features of the elaboration of strategy and tactics for sustainable development in Ukraine have been analyzed; ways to improve environmental and economic evaluation of decision making process and to increase the efficiency of financial and statutory support of environmental expertise have been substantiated. The criteria and principles of the environmental and economic assessment of environmental emergency zones have been developed.

Ключові слова: сталий розвиток, економіко-екологічна оцінка, господарське рішення, екологічна експертиза, екологічний аудит, надзвичайна екологічна ситуація.

AV 36.608

Підписано до друку 29.11.96
Формат 60 x 84/16.
Умов. друк. арк. 1,0
Обл. - відб. арк. 1,1
Тираж 100 екз. Безкоштовно.

Надруковано "RISO-PRINT LTD"
Замовл. № 958